

KUML 1987

KUML 19 87

ÅRBOG FOR
JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

With Summaries in English

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag, Århus

*Omslag:
Rensdyrjægerens våben og bytte.*

Udgivet med støtte af Statens humanistiske Forskningsråd

Redaktion: Poul Kjærum

Omslag: Flemming Bau

Tilrettelæggelse: Elsebet Morville

Special-Trykkeriet Viborg a-s

Skrift: Baskerville 11 pkt.

Papir: Stora G-print 120 gr.

Copyright 1989 by Jysk Arkæologisk Selskab

ISBN 87-7288-050-3

ISSN 0454 6245

Indhold/Contents

<i>H. Hellmuth Andersen</i> : Udgravningerne i Gammel Lybæk og abodriterkongen Henrik. Træk af en politisk biografi i arkæologisk belysning	7
Die Ausgrabungen in Alt Lübeck im Lichte der politischen Biographie des Abodriten Königs Heinrich	20
<i>Mytte Fentz</i> : En hørskjorte fra 1000-årenes Viborg	23
An 11th century linen shirt from Viborg	45
<i>Torben Nilsson</i> : Senglacial bosættelse i Vendsyssel	47
Late Glacial settlement in Vendsyssel	75
<i>Karsten Kjer Michaelsen</i> : En senneolitisk hustomt fra Vendsyssel	77
A Late neolithic house-site from Vendsyssel	85
<i>Inge Bodilsen</i> : Enkeltfund – votivfund i dansk bronzealder	87
Single finds – votive finds in the Danish Bronze Age	103
<i>Tine Trolle-Lassen</i> : Jernaldergravpladsen ved Vogn. En arkæologisk-osteologisk undersøgelse	105
The Iron Age cemetery of Vogn. An archaeological and osteological investigation	157
<i>Jysk Arkæologisk Selskab 1987</i>	164

En hørskjorte fra 1000-årenes Viborg

Af Mytte Fentz

Fundforhold

Skjorten blev fundet ved Viborg Stiftsmuseums udgravninger 1984/85 ved Viborg Søndersø, øst for det nuværende bycentrum (fig. 1). Et planlagt hotelbyggeri i området igangsatte de aktuelle udgravninger, der blev ledet af Hans Krongaard Kristensen (1).

Der var bevaret rester af huse, brønde og hegn, og genstandsfundene viste, at en lang række forskellige håndværkere havde boet og virket her. Dateringen er baseret på dendrokronologi og mønter, der viser en kontinuerlig bebyggelse fra omkring år 1000 til omkring 1300; rester af det ældst daterede hus kan således tidsfæstes til 1018. Tidligt i 1300-årene blev vandstanden i Viborg Søndersø hævet omkring 2 m i forbindelse med det kongelige byggeri på det nærliggende Borgvold, og dette har antagelig betydet Søndersø-bebyggelsens undergang.

En tekstilkulpe lå indlejret i en grube, der formentlig var et stolpehul. Stratigrafisk indbefattes denne grube i keramikhorisont I, som groft dateres til 1000-tallet; overgangen mellem keramikhorisont I og II falder omkring år 1100 (2).

Bevaringsforhold, konservering og dokumentation

I det fugtige Søndersø-miljø har bevaringsbetingelserne været gunstige for det organiske fundmateriale. Tekstil af plantefibre findes almindeligvis kun som ganske små fragmenter, så skønt hørskjorten ikke er bevaret i sin helhed, må fundet betegnes som enestående (fig. 2-4).

Viborgskjortens bevaring tilskrives flere faktorer. Tilstedeværelsen af trækul og garvesyreholdig bark i hørtekstiletets umiddelbare nærhed kan have skabt en optimal pH mellem 7-9, og desuden kan garvesyren direkte have støttet konserveringen. Tekstiletets indlejring i den lerholdige grube kan betyde, at det har ligget beskyttet i en lerpakning med høj indre fugtighed og ringe adgang for luft – et dårligt miljø for de svampe, som er de mest effektive nedbrydere af plantefibre (3).

På Amtskonserveringsanstalten i Skive, hvortil tekstilkulpen blev bragt, forestod nu en længere arbejdsproces: præparatet udvaskedes lem-

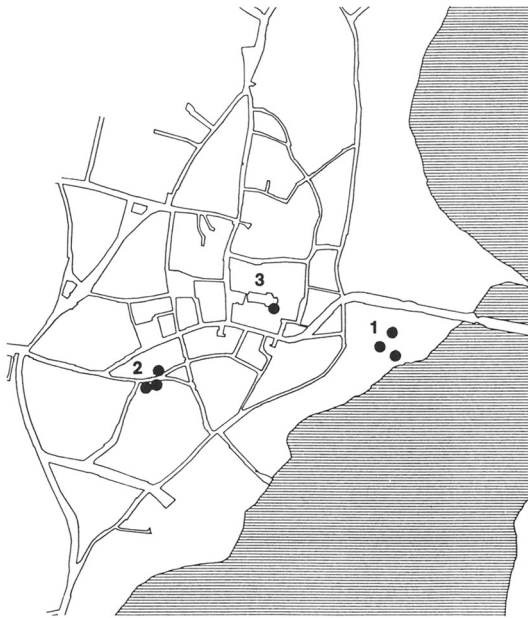

Fig. 1. Vigtige arkæologiske udgravninger, som belyser den topografiske udvikling i 1000-årenes Viborg.

1. Søndersø-bebyggelsen fra 1000-årene på formodet kongelig grund. 2. St.Sct. Pederstræde-kvarteret med gårdanlæg fra tidlig vikingetid afløst af reguleret gadehusbebyggelse i første halvdel af 1000-årene. 3. Domkirkeområdet med ældre bebyggelse lokaliseret ud for den romanske katedrals østparti. H. Krongaard Kristensen 1987).

Important archaeological excavations elucidating the topographical development of 11th century Viborg.

1. The Søndersø settlement from the 11th century on presumptive Crown lands. 2. The St. Sct. Pederstræde quarter with early Viking Age farmhouses replaced by streets of houses in the first half of the 11th century. 3. The cathedral area with early settlement located near the eastern part of the Romanesque cathedral.

peligt i destilleret vand, så jord og indvoksede rødder blev fjernet, og de enkelte fragmenter blev anbragt på lysbord. Her udglattedes de, så trådretted med trend og skud vinkelret på hinanden blev sikret. Under fragmenternes optørring fastholdtes de med rustfri knappenåle; opmåling og fotodokumentation skete løbende.

Vævestrukturen kan erkendes på det meste af det eksisterende stof (fig. 5), men generelt er trådene sprøde og nedbrudte. På enkelte områder er hørvævet regelmæssige overflade tæt lukket og har et "valket" udseende. Dette er mest udtalt på den midterste del af skjortens frontskød; afslidning af taverne kan registreres på andre områder, og her står vævningen "åben". Såvel "valkning" som afslidning af taver kunne tolkes som resultat af slid, men områderne svarer imidlertid ikke til de steder, hvor man ville forvente mest slid: halskantning, armhuler og bælttested.

Tekstilet nuværende gråsorte farve må tilskrives fundets indlejring i et fugtigt miljø omgivet af en del trækul. Farveanalyse viste, at hørstoffet ikke var indfarvet oprindeligt, og blå farvepigmenter observeret på tekstilet overflade blev identificeret som vivianit (4). Efter endt analyse blev tekstilfragmenterne konserveret med imprægnerings- og forstærkningsmidlet Plexisol B 597 opløst i ætylacetat.

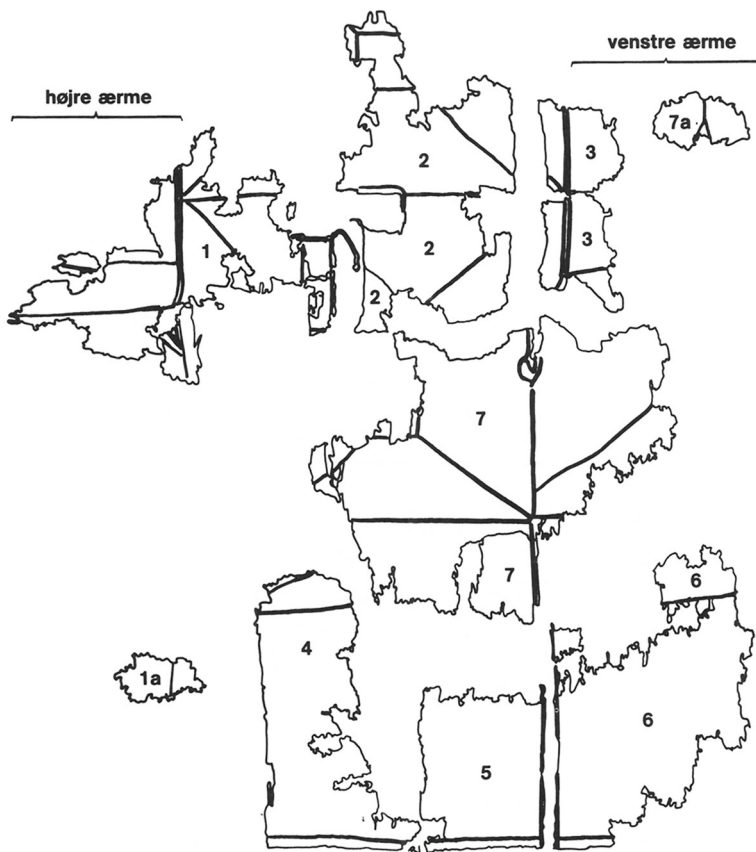

Fig. 2. De bevarede dele af skjorten (Udtegnat efter foto af P. Nørbo).

1) Skjortens højre skuldertopstykke med lidt af skjortens højre front, en ubetydelig del af ryggen og den bevarede del af højre ærmes forside. 1a) Antages at være frontfor med to ægkanter. 2) Venstre skuldertopstykke med venstre del af halsåbning, kantbånd og venstre stolpedel; desuden del af skjortens ryg og front. 3) Skjortens venstre ryg/ærmestykke og front/ærmestykke. 4) Skjortens forskød: højre del. 5) Skjortens forskød: venstre del. 6) Skjortens venstre bagskød, midje og nederste del af rygstykke. 7) Skjortens venstre front og rygstykke på hver side af den venstre sidesøm. Nedadtil øverste, venstre del af skjortens forskød. 7a) Ærmekilespidsfragment.

The preserved parts of the shirt. 1) The right shoulder apex with a small part of the right front of the shirt body, a tiny part of the back and the preserved part of the front of the right sleeve. 1a) Presumed front-lining with two selvages. 2) The left shoulder apex with left part of the neck opening, border and left panel piece; plus part of back and front of the shirt. 3) Left back/sleeve and front/sleeve pieces. 4) Flap, right skirt. 5) Flap, left skirt. 6) Flap, left tail, waist and lower part of shirt body, back. 7) Left front and back of shirt body on each side of the lateral seam. Downwards. Flap, upper part of left skirt. 8) Fragment of sleeve gusset.

Materiale, vævning og sømme

Fiber- og væveanalyse viser, at Viborgskjorten er fremstillet af enkelttrådet Z/Z-spundet hørtråd (5), vævet i lærredsvævning med en trådtæthed på ca. 20/12 pr. cm², mellemfin kvalitet. Trendtråden er lidt kraftigere og noget fastere spundet end skudtråden; således viser mikroskopi, at trend-

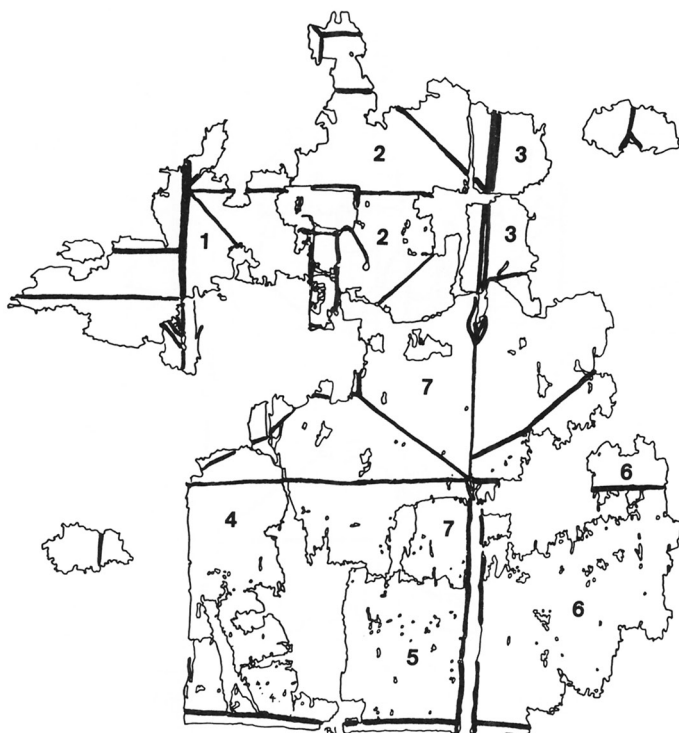

Fig. 3. Skjortedelene skubbet sammen i overensstemmelse med deres indbyrdes tilhørsforhold; sømmenes placering er angivet med kraftig optrukken streg (Udtegnat efter foto af P. Nørbo).

The parts of the shirt laid together in accordance with their relative positions; the position of the seams is shown with an unbroken line.

tråden pr. længdeenhed består af flere taver end skudtråden (fig. 6). Disse forhold skaber en overfladestruktur med trendeffekt, dvs. dominerende trendtråd, men skudtråden kan fortsat ses. Stoffet er vævet med stor regelmæssighed, og de bevarede rester af ægkanter er helt lige, som det idag kendes fra maskinvævede stoffer.

Den anvendte sytråd er enten enkelttrådet Z-spundet hørråd eller tottrådet Z-spundet S-snoet hørråd. Syarbejdet er omhyggeligt og ensartet udført, og de bevarede sømme er helt flade. Identifikation af de forskellige sømtyper (6) og af ægkanter (7) på de enkelte skjortefragmenter var een af de faktorer, der gjorde det muligt at samle stofstykkerne i de rigtige indbyrdes forhold. De forskellige sømtyper er konstrueret enten af to ægkanter, af een ægkant og en ombukket snitkant, eller af to eller flere ombukkede snitkanter.

Skjortens bevarede sømme undersøgtes i mikroskop; de enkelte sømme blev udtegnat og prøvesyet, indtil der opnåedes en kopi, som var lig med originalen. Trods den stærkt fragmenterede tilstand kunne der konstateres

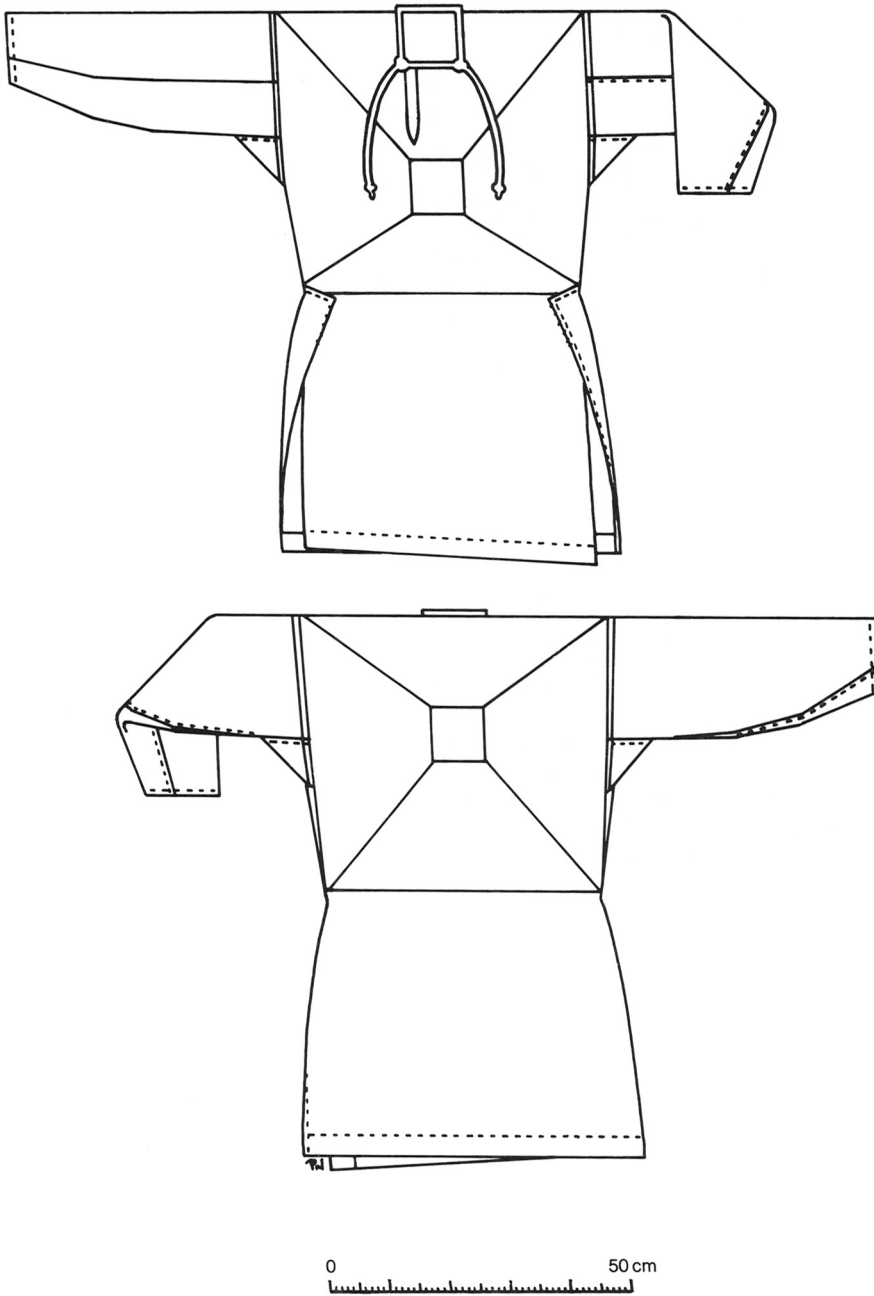

Fig. 4. Rekonstruktion af Viborg-skjorten (Tegning P. Nørbo).
Reconstruction of the Viborg shirt.

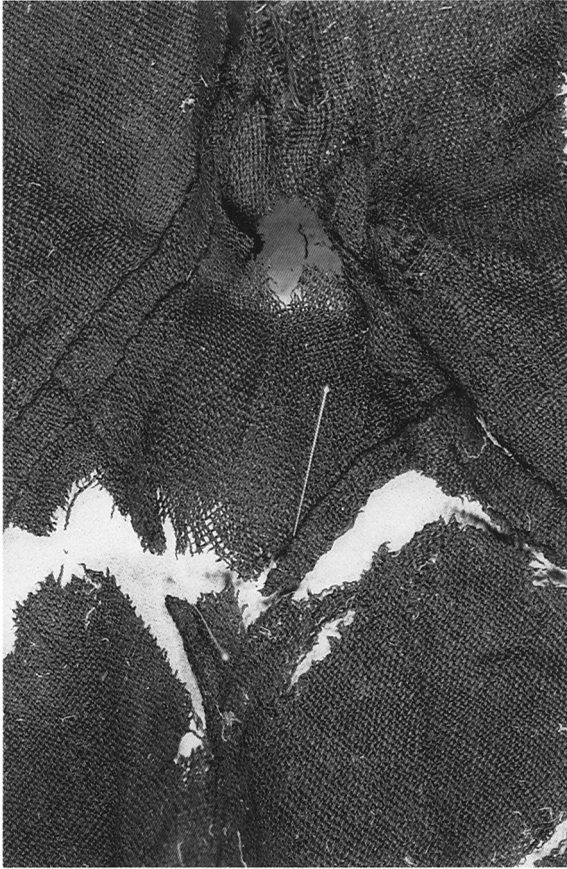

Fig. 5. Skjortens venstre ærmekile
(Foto: Ove Madsen).

The shirt's left sleeve gusset.

otte forskellige sømtyper, der var syet med forskellige sting: sømmesting, kastesting, forsting og ”gennemstikssting med overspring” (8). Eksempler på kombination imellem sømtype og variationer af systing vil fremgå af rekonstruktionstegningerne fig. 7-8.

Tolkning af sømtyperne på Viborgskjorten har været afgørende for forståelsen af skjortens snitmønster. Anvendelsen af disse i sig selv enkle sømvariationer og deres kombinationer er tydeligvis dikteret af stoføkonomiske og bekvemmelighedsmæssige hensyn. Således er det lykkedes at sammensy otte stoflag til en flad og behagelig søm (fig. 8).

Snitmønster: tolkning og rekonstruktion

Rekonstruktion af skjortens mål og det endelige snitmønster har naturligt nok voldt vanskeligheder på grund af mangel på stofflig forbindelse imellem målepunkter og hørstoffets større elasticitet i den fugtige tilstand, der var

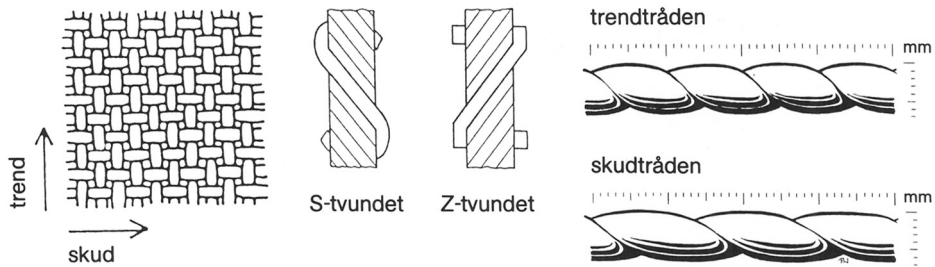

Fig. 6. Principtegning af lærredsvævning (Efter P. Walton 1981).

Diagrammatic representation of plain weave.
Trend = warp; skud = weft.

Principtegning af S- og Z-spundet tråd (Efter P. Walton 1981).

Diagram showing S- and Z-spun yarn.
Tvundet = twisted.

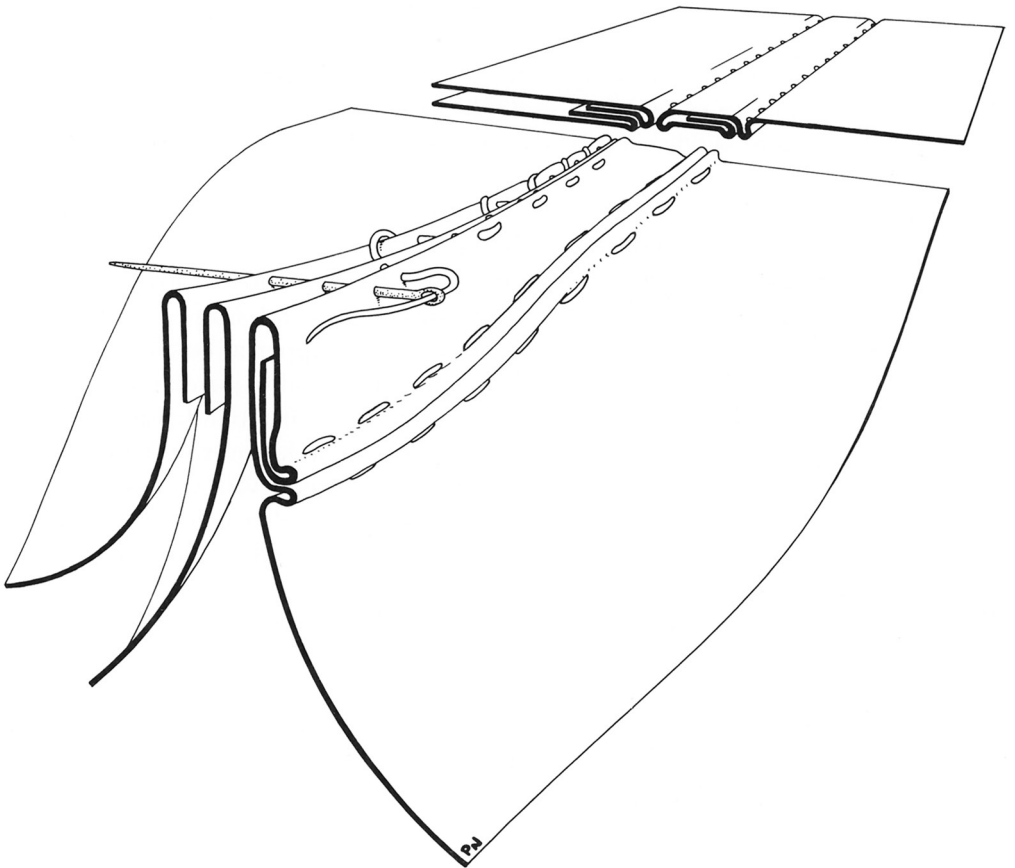
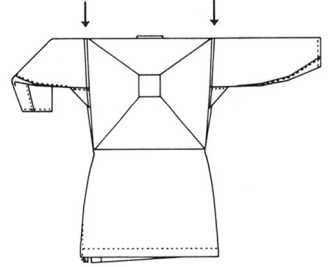
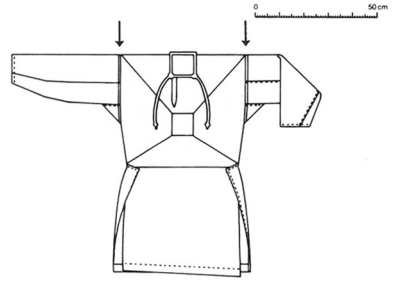
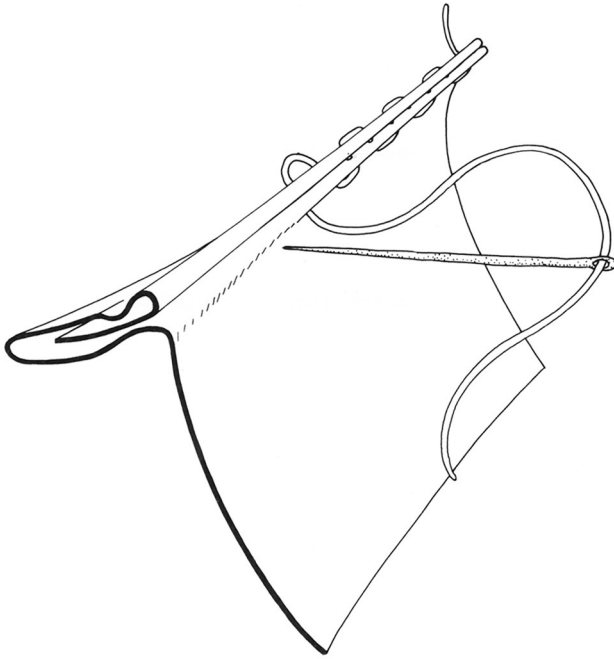
Hørtrådens spindingsgrad i forhold til længdeenheden (Tegning: P. Nørbo).

Amount of twist on the linen thread in relation to the length unit.
Tråd = yarn.

nødvendig for at kunne udglatte fragmenterne. Deres indbyrdes relation er baseret på faktorer som trådrethed, sømrelief og brudliniers sammenhørighed (fig. 2-3).

Skjortens overdel eller bul (jfr. fig. 9), er let tilskåret, således at livbredden er lidt mindre end skulderbredden. Sidesømmene afsluttes svarende til midjen, medens skøderne står åbne i siderne; dog er de opadtil fæstnet til hinanden på et kort forløb, således at bagskødet dækker ind over forskødet med ca. 5 cm stof (fig. 4 og 9). Skjortebullen består af to lag ens stof. Yderstof og foer er fikseret til hinanden med ganske små forsting, der danner en firkant og fire diagonale linier på henholdsvis front og ryg. Halsåbningen fremtræder nærmest kvadratisk, og halsstolpen – området imellem halsforkant og firkanten – består af to flapper af enkeltlaget stof, den yderste dannet af skjortestoffet, den inderste af skjortefoeret. Langs halsåbningen løber et kantbånd, der fortsætter i to frie båndender, som er ført gennem hver sin bevarede glideknode, der nok har været fixeret til hjørnerne i forkanten. Antagelig har båndene yderst været forsynet med stopknode (fig. 4). Ærmerne, hvoraf kun den øvre del er bevaret, er skåret på trendens længderetning og trådretheden tilsyet skjortebullen. De er antagelig hver syet af to stofstykker, idet der kan påvises rester af to langsgående sømme (fig. 4). Ærmerne tilsnævres mod håndledet, men der kan intet eksakt siges om deres oprindelige længde.

Undersøgelis- og rekonstruktionsarbejdet har således dokumenteret, at fundet er et klædningsstykke: en skjorte eller kjortel, vævet af hør og syet i poncho-snit, dvs. uden skuldersøm, med antageligt lange ærmer og forsynet med foer i bullen (fig. 4).

← Fig. 7. Sømtype VII imellem ærme og skjortebul. Øverst til venstre ærmets primære syning, dernæst dets tilsyning til skjortebullen. Pilene viser sømmens placering (Tegning: P. Nørbo).

Seam type VII between sleeve and shirt body. At top left the primary sewing of the left sleeve, than its stitching to the body. The arrows show the position of the seam.

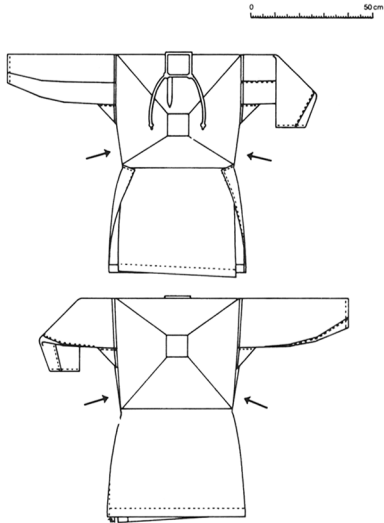
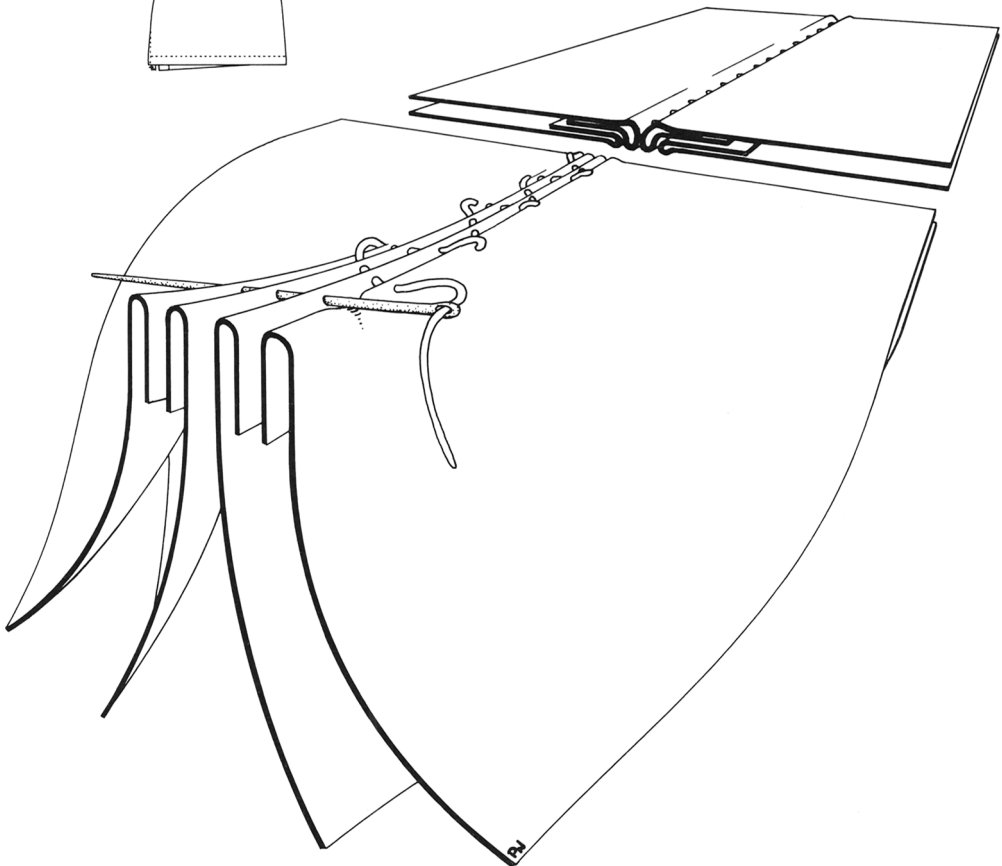

Fig. 8. Sømtype VIII; nål og tråd viser »gennemstikssting med overspring«. Pilene angiver sømmens forløb. (Tegning: P. Nørbo).

Seam type VIII; needle and thread show »through over-cast stitching«. The arrows show the course of the seam.

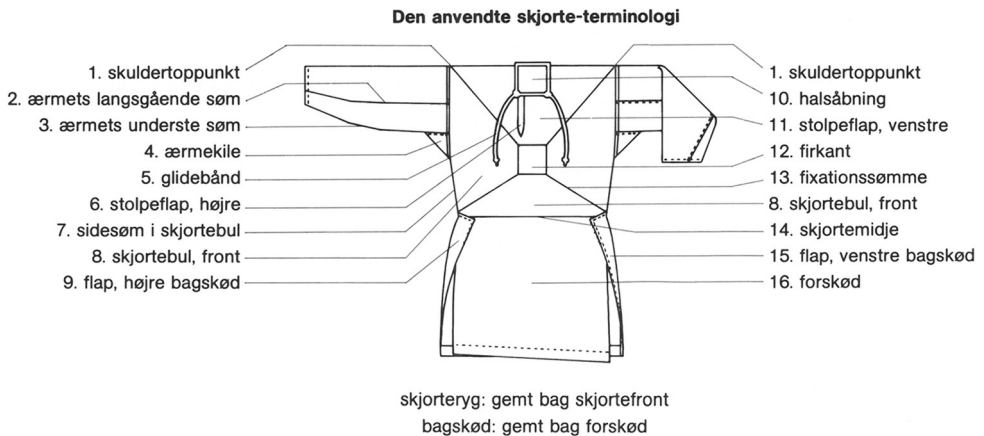

Fig. 9. Den anvendte skjorte-terminologi.

The shirt terminology employed: 1. Shoulder apex. 2. Longitudinal sleeve seam. 3. Lower sleeve seam. 4. Sleeve gusset. 5. Sliding band. 6. Panel piece, right. 7. Lateral seam in shirt body. 8. Shirt body, front. 9. Flap, right tail. 10. Neck opening. 11. Panel piece, left. 12. Square. 13. Fixation seams. 14. Waist. 15. Flap, left tail. 16. Skirt.

Vævebanens bredde og udnyttelse

Analyse af hørlærredet fra alle bevarede dele af skjorten viser, at det formentlig stammer fra samme vævebane; overvejelser vedrørende dennes bredde og udnyttelse er af interesse. Skriftlige kilder og andre bevarede dragter viser, at stof blev vævet i begrænset længde og udnyttet økonomisk til den pågældende dragt (fig. 10).

En række faktorer er givne:

- 1) trendretning og ægkanter placering på det enkelte fragment,
- 2) de dokumenterede ægkanter findes alle i skjortens højre side.
- 3) ved tilskæringen er indsnævringen af skjortebul og foer langs sidesømme taget i betragtning,
- 4) tilsvarende gælder også ærmernes indsnævring mod håndled,
- 5) frontfoeret er øget.

To faktorer er ukendte:

- 1) ærmernes oprindelige længde og afslutning,
- 2) rygfoeret antages at være udformet af eet stofstykke, men det kan ikke bevises.

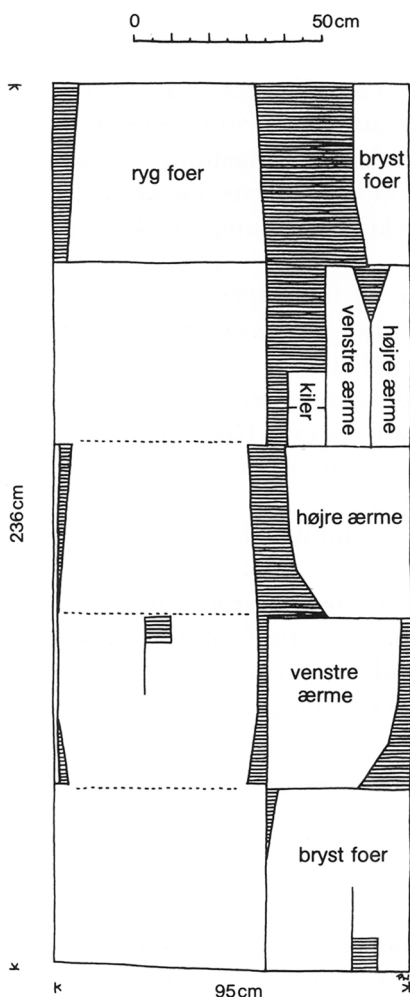

Fig. 10. Forslaget viser ponchoen og de øvrige skjortedele foldet ud på vævebanen. Placeringen er dikteret af skjortedelens størrelse og respektive ægkanter (Tegning: P. Nørbo).

This suggested reconstruction shows the poncho and the other shirt parts folded out on the warp. The placement is dictated by the size of the parts and the respective selvedges.

”Skjorte” eller ”kjortel”?

For at kunne tolke de skriftlige kilder og forstå begreberne *skjorte* og *kjortel* er det vigtigt først at søge de synonyme sammenhænge mellem latinske, norrøne og nudanske betegnelser.

Den norske filolog Hjalmar Falk har analyseret dragtbetegnelser, som forekommer især i norsk og islandsk sagalitteratur og i diplomatarier (9), men hvorvidt vikingetiden anvendte disse betegnelser kan ikke vides. *Skyrta/scyrte* i den norrøne litteratur er betegnelsen for et kort klædningsstykke med lange ærmer; den kunne være forsynet med sideslidser. *Ullskyrta* og *silkiskyrta* omtales. Ordet stammer fra germansk *skurtion*, som netop betyder et ”kort klædningsstykke” (10).

Ordene *skyrta* og *kyrtill*, nudansk kjortel, har i sagalitteraturen en nærmest synonym grundbetydning – dog fremgår det, at *kyrtill* aldrig blev brugt direkte på kroppen, men over en *skyrta* af *hor* eller *hampi*. *Kyrtill*'ens længde afveg næppe fra *skyrta*'ens, men selv om andre individuelle forskelle kan have eksisteret mellem disse to nært beslægtede klædningsstykker, fremgår det ikke af sagalitteraturen. Måske lå den største forskel i det materiale og/eller den vævebinding, de respektive klædningsstykker var fremstillet i.

I danske testamenter fra sidst i 1200-årene og frem opregnes 'skjorte' kun to gange og da med en nedertysk betegnelse: "...*et unum hæmeth melius...*"; i 1300-årene "...*meo unum hemmethe...*" (11). Ordet *hæmeth* menes at være udviklet af samme oldgermanske rod, *kamitia*, som den gallisk/romerske betegnelse for en skjorte: *camisia*. 'Kjortel' anvendes af Nørlund om den længere ydre klædning, som vikingetidens *kyrtill* udviklede sig til. Denne betegnes i testamenterne med det latinske *tunica*.

Skønt under- og overklæder idag opfattes som funktionelt helt adskilte – og begreberne derfor ikke umiddelbart kan henføres til 1000-årene – må Viborgfundet både på grund af sit kropsnære snit og materiale antages at have fungeret som en mands inderste eller på visse tider af året måske eneste beklædning. Vi kan intet vide om samtidens betegnelse, men i dag vil *skjorte* være det naturligste. Det må have været en mands skjorte, da kvinder bar fodsid *serkr*.

Skjortens historie

Viborgfundet er den eneste nogenlunde bevarede skjorte fra 1000-årene i Nord- og Mellemeuropa, og den kan således ikke umiddelbart sammenstilles med andre samtidige fund. Det kan imidlertid påvises, at den tilhører en traditionsudvikling, der kan følges i den mediterrane kulturkreds, hvor ponchosnit og vertikalt trendforløb i den færdige klædning er de fælles kriterier. Nogle forskere afviser, at dragtens udformning alene skyldes funktionelle, f.eks. klimatiske, faktorer; således kan dragtformer med forskellig udviklingshistorie findes inden for den samme klimaprovins (12). Heller ikke klædningens ydre form og udsmykning kan alene lede frem til en dragttypernes historie; derimod viser dragtens historiske udvikling sig først og fremmest i dens snit og tilskæring. Gudmund Hatt opstillede to grundtyper af ponchoen, fra hvilke andre klædningsstykker med tiden har udviklet sig: "poncho uden skulderson" og "to-skins-poncho" eller "skuldersonsponcho" (13).

Vikingetid og ældre middelalder i Nord- og Mellemeuropa. I vikingetid og ældre middelalder bar manden en skjorte, eventuelt både en under- og overskjorte

te/kjortel; hertil bukser, som kunne være snævre og nå til anklerne, eller være vide og slutte under knæene, en slags pludderbukser med mere eller mindre stoffylde; til disse brugtes strømper eller hoser, eventuelt med viklebånd. Endelig en kappe holdt sammen med et spænde over højre skulder. Materiale, snit og dekoration kunne variere: uld og hør spundet til finere eller grovere tråd, vævet i forskellige bindinger og tæthedsgrad var de mest almindelige materialer, men også silke, som naturligvis blev importeret, anvendtes. Denne viden støtter sig overvejende på fund af tekstilfragmenter, især fra de rige Birka-begravelser (14), mandsgraven i Mammen nær Viborg (15) samt fund fra Hedeby's havn (16), hvor mange dragtrester var bevarede, fordi de som kasserede havde været brugt ved tjæring og kalfatring af skibene. Vikingetidens nordiske fremstillinger af mennesker i skulptur, på billedsten og -vævning er ikke særlig mange, og kun få er naturalistiske. Størsteparten af billedkunsten fra ældre middelalder er sakral i sit grundtema, og den står oftest i direkte afhængighedsforhold til fremmede forbilleder, så spørgsmålet er om også den viste dragtmode var international (17). Gravfundene repræsenterer i overvejende grad den sociale overklasse, hvilket kildekritisk indebærer en slagside; de litterære kilder bør ligeledes anskues med et vist forbehold: er billederne europæiske stereotyper, og hvilken tid afspejler de litterære kilder reelt? (18).

Antikken og tidlig middelalder omkring Middelhavet. Arkæologiske fund fra Nærorienten og de mediterrane lande har stor betydning for forståelsen af vor ældste tekstilhistorie: således mange og ret velbevarede dragtfund fra Palmyra i Syrien, en af de vigtige handelsbyer på Silkevejen, og i mindre omfang fra den romerske garnisonsby DuraEuropos ved Eufrat og den længere nordpå liggende Halabiyah. Men særlig vigtige er de talrige gravfund fra de store nekropoler i Nordægypten: Saqqara, Akmin og Antinoë. Sidstnævnte omfatter blandt andet tunikaer fra såvel senantik, koptisk som islamisk tid (19).

I Diocletians edikt fra året 301 kan hentes oplysninger om, at den fineste lærred til fremstilling af skjorter/tunikaer blev vævet i Lilleasien og Syrien (20). Tunikaen anvendtes både ærmeløs, med kort og efterhånden langt ærme. Noget tyder på, at før 200 e.Kr. blev ærmet vævet separat og derefter syet på, men herefter blev den korsformede tunika, fremstillet i een væveproces, den alt dominerende (fig. 11) (21). Udover den klassiske oldtidsvæv, opstadvæven, anvendtes også den vertikale, to-bommede væv og en horizontal væv; vor viden herom er baseret på afbildninger og bevaret vævet materiale tillige med nogle få skriftlige kilder. Både Ovid og Servius omtaler den opretstående væv med vævevægte som "den gamle væv" og den to-bommede, vertikale væv som "den nye væv" (22). Undersøgelser af ægyptisk tunikamateriale viser, at der er en klar indbyrdes sammenhæng imellem den nye to-bommede væv og den korsformede tunika med dekora-

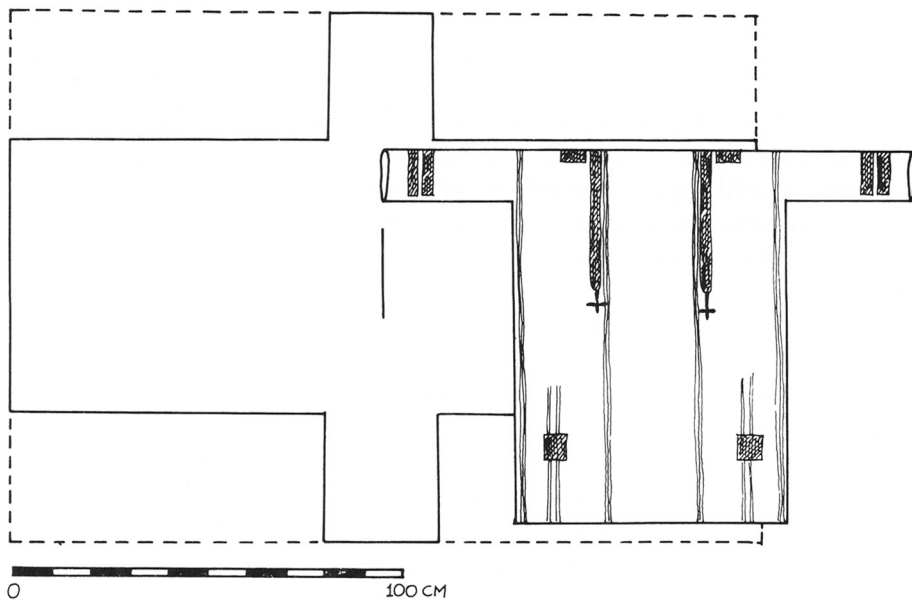

Fig. 11. Tunika i hørlærredsvævning med dekorationer i billedvæv udført i uld og hør. Ægypten, Byzantinske periode, 5. årh. e.Kr. Efter Veronika Gervers 1983. (Udtegning: Jørgen Kragelund).

Cruciform tunic of linen in plain weave with tapestrywoven, decoration in wool and linen. Egypt, Byzantine period, 5th century AD.

tive billed-felter, vævet fra ærme til ærme, således at trendens retning i det færdige klædningsstykke blev tværgående (fig. 11) (23).

Den smalle, horisontale væv anvendtes primært til silkevævning, og den hører naturligt sammen med en længdegående udnyttelse af det færdige materiale; eventuelt blev de ca. 70-90 cm brede, vævede baner sammensyet (24). Den gallo-romerske tunika fra Matres-de-Veyre, Auvergne i Frankrig, dateret til 2. eller 3. årh. e.Kr., er vævet af et rektangulært stofstykke, hvis ægkanter her danner tunikaens henholdsvis øverste og nederste kant; to mindre stofstykker danner ærmer (25). Denne tunika tager sig umiddelbart ud som en korstunika, og er da også blevet omtalt som sådan (26), men nyere undersøgelser har godtgjort den omtalte tolkning (27).

Nogle af de bevarede dragter fra Antinoë fra 6-7. årh. e.Kr. er fremstillet af uld eller hør i en smal vævebane; det færdige klædningsstykke er foldet på tværs af trenden som en poncho og har lange tilsatte ærmer (fig. 12) (28).

Fra 5. årh. mister korstunikaen sin alt dominerende rolle, formentlig en følge af stærk indflydelse fra persisk dragttradition, som dog havde været kendt overalt i det romerske imperium tidligere; på Marcus Aurelius-søjlen fra 2. årh. e.Kr. ses gengivelser både af romersk klassisk dragt og af nærori-

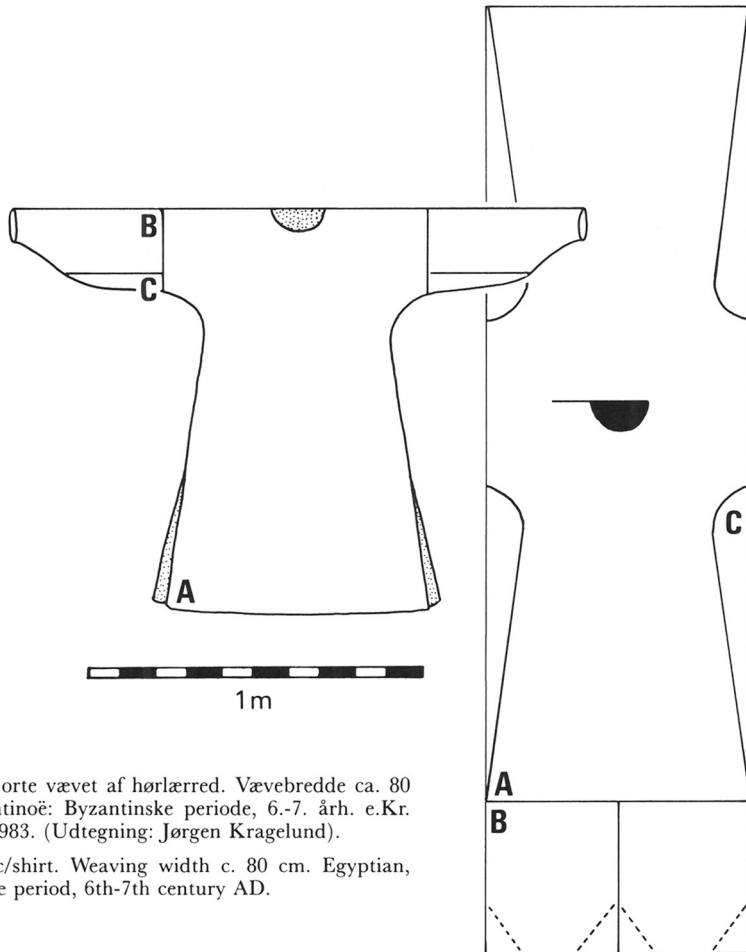

Fig. 12. Tunika/skjorte vævet af hørlærred. Vævebredde ca. 80 cm. Ægyptisk, Antinoë: Byzantinske periode, 6.-7. årh. e.Kr. Efter V. Gervers 1983. (Udtegning: Jørgen Kragelund).

Woven linen tunic/shirt. Weaving width c. 80 cm. Egyptian, Antinoë: Byzantine period, 6th-7th century AD.

entalske dragter. Fra Ægypten spredte den persisk inspirerede tunika/skjorte sig ud over Middelhavslandene, og denne oprindeligt orientalske dragtstil påvirkede efterhånden også de øvrige europæiske lande.

Romersk og germansk jernalder i Nordeuropa. Den græske historiker Herodot, der levede i 5. årh. f.Kr., skriver, at bukser blev båret af meder, persere og skytere. Skyterne bredte sig som nomadefolk ind over Østeuropa – og guldfund fra Danmarks ældste jernalder er antagelig import fra den skytiske kulturkreds (29). Denne tidlige og mere direkte kontakt til de østlige rytterfolk menes også dokumenteret i den svenske Vendeltid. Rytterkunsten og dermed buksedragten kan være bragt til Norden ved starten af jernalderen uden formidling igennem Romerriget, og Vendelrytteren indtager en vigtig ”formidlende” rolle mellem germansk jernalder og vikingetid (30). Omkring Kristi fødsel beskriver grækeren Strabon (31) gallernes

dragt: "...de bærer stramme bukser. I stedet for tunica bruger de opslidset tunica med ærmer, der når så langt som til skridtet." Denne beskrivelse af gallernes tunica svarer ret nøje til Thorsbjerg-skjorten fra våbenofferfundet i den sydslesvigske mose, den eneste fuldstændigt bevarede skjorte fra romersk jernalder (32). Nyeste undersøgelser daterer offerfundet til første halvdel af 200-årene (33) og tolker det som germansk med stærk romersk indflydelse. Fra 300-tallet har vi det første skriftlige bevis på brugen af ordet *camisia*. Romeren Jerome nævner det således i et brev, hvor han nøje forklarer dets betydning: en tætsluttende lærredsskjorte med lange, snævre

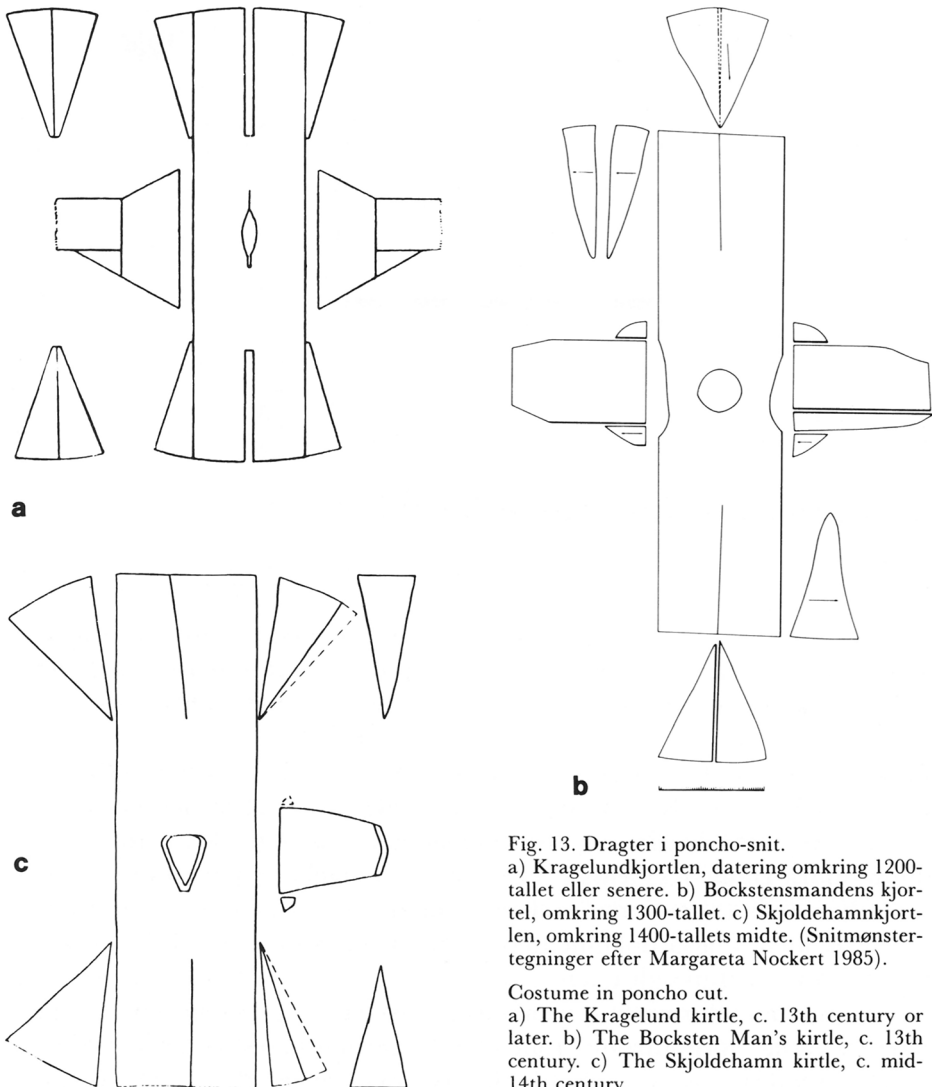

Fig. 13. Dragter i poncho-snit.
a) Kragelundkjortlen, datering omkring 1200-tallet eller senere. b) Bockstensmandens kjortel, omkring 1300-tallet. c) Skjoldehamnkjortlen, omkring 1400-tallets midte. (Snitmønster-tegninger efter Margareta Nockert 1985).

Costume in poncho cut.
a) The Kragelund kirtle, c. 13th century or later. b) The Bocksten Man's kirtle, c. 13th century. c) The Skjoldehamn kirtle, c. mid-14th century.

ærmer (34). Modstykket hertil var korstunikaen, som var udbredt i den romerske kulturkreds, og som Reepsholt-kjortlen fra Østfriesland, dateret indenfor de første 300 år e.Kr. (35), er et fornemt eksempel på. Den er dog et enkeltstående fund, og det er usikkert om denne dragttype har spillet en større rolle i den nordiske mandsdragt i romersk jernalder.

Fra sidste del af germansk jernalder eksisterer ingen skjorte/kjortelfund, men andre kilder viser imidlertid, at den fortsat indgår som væsentligt led i mandsdragten: en samtidig statuette af frankernes kejser Karl den Store til hest viser ham klædt i skjorte, broge og kappe. En tilsvarende beskrivelse af kejserens dragt kan vi finde i historikeren Einhards *Gesta Caroli Magni*, hvor han fortæller, at kejserens skjorte og broge var fremstillet af lærredstof; interessant nok bruger Einhard ordet *camisia* for skjorte (36).

Dragter fra høj- og senmiddelalder. Ponchosnit og vertikalt trendforløb i den færdige klædning er kendetegn for såvel de persisk inspirerede skjorter fra de mediterrane lande som for Viborgskjorten, men er også gældende for nogle af de bevarede, langt senere nordiske dragter fra høj- og senmiddelalderen (fig. 13).

Ligeledes kan der peges på beslægtethed med to middelalderlige skjorter af lærred fra Sydeuropa, hhv. den franske såkaldte St.Louis-skjorte fra 1200-årene, opbevaret i skatkammeret i Nôtre Dame i Paris, og den italienske skjorte fra 1500-årene i Zadar-museet, Jugoslavien. Begge opfylder, ligesom de tidlige skjorter fra Vingåker i Sverige, de to nævnte kriterier (37).

Hør og dens anvendelse i vikingetid og ældre middelalder

Den danske oldtidshør formodes indført fra Østeuropa (38). Plantens latinske navn, *linum usitatissimum*, den meget nyttige, antyder dens mange udnyttelsesmuligheder; arten forekommer i to varianter: den langstilkede spindehør, var. *vulgare*, og den kortstilkede, grenede og frørige oliehør, var. *humile*. I før-romersk og ældre romersk jernalder dyrkedes oliehørrønnen som kulturplante i Danmark, og fundene viser, at de næringsrige frø må have udgjort et væsentligt tilskud til kosten (39). Frø og deres aftryk er fundet i lerkar og i Tollund- og Grauballemandens maveindhold (40).

Nogle forskere mener, at kendskabet i Danmark til hørrønnen som spindeplante hænger sammen med den stadigt større handel og dermed påvirkning fra den romerske kulturkreds. Det er da også fra omkring 3. årh. e.Kr., at de ældste danske fund af linnedstof stammer – fra Himlingøje i Østsjælland (41).

I de senere år er den totale mængde af vikingetids-tekstiler øget betydeligt. Arkæologiske udgravninger i Sdr. Onsild, på Fyrkat, i Hedeby i Hedebyhavnen, igangværende undersøgelse af Hedeby Siedlung 31 og endelig en pionerun-

dersøgelse af skandinaviske oldtidsgraves tekstilrester må nævnes som de væsentligste (42).

Bender Jørgensen påviser i sin omfattende registrering af gravenes tekstilrester, at lærredsvævede fragmenter kan konstateres i stadig stigende mængde fra yngre jernalder til vikingetid, hvor tendensen stabiliseres. En generel fiberanalyse af de lærredsvævede stoffer for at udskille hør fra uld har ikke kunnet gennemføres, men Bender Jørgensen skønner, at ca. halvdelen er hør, og hun slutter herefter, at yngre jernalders dragtskik må have adskilt sig væsentligt fra ældre jernalders med hørstoffer som et væsentligt træk ved den nye mode (43). Mulige fejlkilder for denne antagelse er dels manglen på fiberanalyse, dels at hørs procentandel af den totale mængde lærredsvæv måske ikke har været konstant. Bopladsers bevaringsbetingelser for tekstiler af plantefibre er generelt mindre gunstige end for dyrehår. I grave derimod kan korrosionen af forskellige metalgenstande udøve en konserverende virkning på tekstiler. Den førkristne gravskik, hvor gravdragt og -gods understregede den døde sociale stilling, betinger desuden en social slagside i fundbilledet. Forskelle mellem forekomst af grav- og bopladsfund afspejler derfor ikke nødvendigvis det oprindelige forhold mellem lærredsvævet uld og hør (44).

Botaniske analyser for at påvise pollen og makrofossiler af frøplanter bidrager til at besvare spørgsmålet om hør dyrknings udbredelse i vikingetid og tidlig middelalder (45). Makrofossiler kan dog både være udtryk for en lokal produktion og for tilførsel (46), hvorfor frøanalyse bør kombineres med pollenanalyse (47).

I Hedebyes nærmeste omegn er der påvist en ret omfattende høravl til udvinding af frøolie, og altså ikke spindehør (48), medens undersøgelserne fra St.Sct.Pederstræde i Viborg (49) og Viborg Søndersø (50) ikke skelner mellem *linum usitatissimums* to varianter.

Det har været almindeligt antaget, at vikingetidens væv var opstadvæven med vertikal trend tynget af vævevægte (51). Derfor har det særlig interesse, at der blandt de mange trægenstande fra Hedeby (52) var et velbevaret eksemplar af et trissehjul, som er en nødvendig del af trampevæven med horizontalt udspændt trend. Lignende trissehjul kendes fra 900-årene i Gdansk og Opole (53) og slutningen af 1100-årene i Sigtuna og Lödöse (54). I Hedeby er der også fundet vævevægte til opstadvæven, så vi må antage, at begge vævetyper var i brug samtidigt (fig. 14).

Forsøg har vist, at opstadvæven måske er mindre egnet til vævning af finere hør, især fordi de uelastiske trendtråde ikke tåler tyngden af vævevægtene. Materiale vævet på opstadvæv er iøvrigt karakteriseret ved uens tæthed, medens den horizontale væv giver et ensartet, regelmæssigt resultat (55). Der er klare beviser på, at vikingetidens grubehuse blev anvendt som vævehytter, men også på, at dette ikke var deres eneste anvendelse (56). Fra grubehus CME Århus Sønder vold er forkullede garnnøgler og

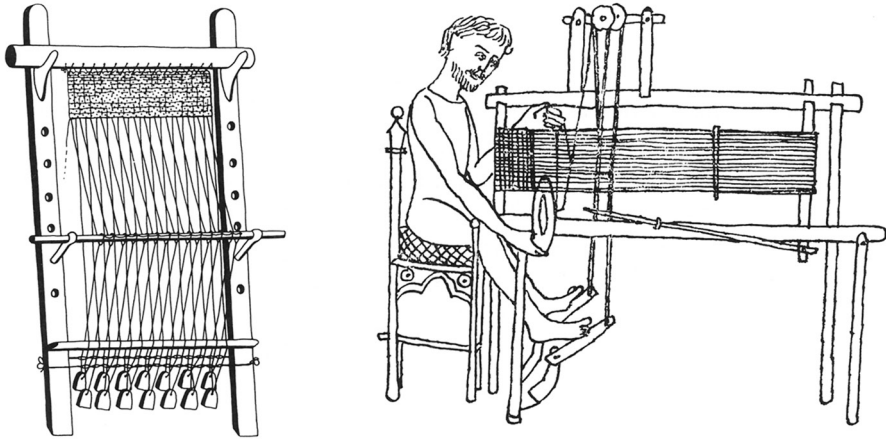

Fig. 14. a) Opstadvæv (Tegning: Jørgen Kragelund). b) som trykt.

a) Vertical loom. b) The oldest known representation of a horizontal treadle-loom. 13th century english manuscript.

trendrest med sikkerhed nu bestemt som hør (57), medens andre forkullede tekstilstumper er uld. Det har hidtil været antaget, at trendresten EME har siddet på en opstadvæv (58); høreksperter Jette Flemming oplyser imidlertid, at når uld- og hørtrendtråde frigøres fra vægten, hhv. fixationen, i væven og vender tilbage til deres naturlige spændingstilstand, vil de sno sig i bundter; dette gælder både for væv med vertikal og horizontal trend. De bundter, som trendtrådene på trendresten EME danner, kan således ikke tages som absolut indikation for, at denne hørrest er vævet på en opstadvæv. Ved genanalyse af trendrest EME konstateres lærredsvævningen at have en tæthed på ca. 22/12 pr. cm², ligesom Viborgskjorten, men der ses også småstumper af både finere og grovere lærredsvævning sammenkittet med trendresten (59). Vævevægte fra opstadvæv er påvist i grubehus CME, men spørgsmålet er om hørlærredsfragmenterne blev vævet på denne væv eller snarere på en væv med vandret kæde.

Fund i det brændte grubehus CME af smykker, hestetøj, håndværkerredskaber og husgeråd viser dels beboernes relative velstand, dels at huset ikke kun var en vævehytte (60).

Hverken i St.Sct.Pederstræde eller ved Viborg Søndersø er der påvist anlæg af grubehuse eller fundet redskaber relateret til vævning, bortset fra tenvægte til håndspinding af uld (61). Opstadvævens anvendelighed til finere hørvævning er under fornyet afprøvning på Forsøgscetret i Lejre, hvorved ovenstående problemstilling måske kan belyses yderligere (55).

Konklusion

Set i et nordvesteuropæisk perspektiv hvor handelskontakter og udvikling gik hånd i hånd, er det vel næppe utænkeligt, at væven med vandret kæde også var kendt og blev anvendt i Danmark på overgangen mellem vikingetid og tidlig middelalder. Således er der al mulig grund til at tro, at man i Viborg – hvis betydning og internationale kontakter i 1000-årene er bevidnet i de historiske kilder og arkæologiske fund – også havde kendskab til denne type væv. Da Søndersøfundene på andre områder har påvist eksistensen af professionelle håndværkere, må det anses for en mulighed, at også skjorten er vævet og syet lokalt – eventuelt af hør dyrket andetsteds. Redegørelsen for Viborgskjortens dragthistoriske indplacering viser, at en ubrudt tradition og kontinuitet kan følges fra den mediterrane skjorte over Viborgskjorten til nogle af højmiddelalderens kjortler og endog videre til de senere skjorter fra Vingåker i Sverige. Denne traditionsbundethed betyder samtidig, at en dragthistorisk indplacering ikke kan bidrage yderligere til skjortens datering. Viborgskjorten er enestående som fund og af stor vigtighed for forståelse af mandens dragt i 1000-årene, men indtræder samtidigt som et konkret, materielt forlæg og modspil til de usikre oplysninger, billedkilderne for det meste yder.

NOTER

- 1) H.Krongaard Kristensen: Middelalderbyen Viborg. 1987. H.Krongaard Kristensen: Vikinge- og middelalderbydelen ved Viborg Søndersø. I: Bag Moesgaards maske (T.Madsen ed.), Århus 1988, p. 89-94. H.Krongaard Kristensen: Udgravningerne ved Viborg Søndersø. I: Hikuin 14, Viborg 1988, p. 9-22. H.Krongaard Kristensen & J.Vellev: En ikke ringe ære for byen. Skalk 5, 1982, p. 3-9.
- 2) H.Krongaard Kristensen antager, at skjorten blev anbragt i det formodede stolpehul, efter at stolpen var trukket op. Se J.Hjermind: Keramik fra udgravningerne ved Viborg Søndersø 1981-85. Speciale 1987. Bilag IV viser felt S med gruben SAG i den sydlige del, hvori skjorten var indlejret, og grubens stratigrafiske forhold til keramikhorizonterne.
- 3) T.Vincent Nissen: Bakterier og svampe. I: O.Alkær sig et al.: Bevaringshåndbogen. København 1986, p. 61-68. Også tak til Helle Strehle, Konserveringsafdelingen, Moesgård, for oplysninger om de konserveringsmæssige forhold.
- 4) Analyse foretaget af tekstilkonservator Penelope Walton, York.
- 5) Fiberanalyse foretaget på Viborg Amts Konserveringsanstalt og Nationalmuseets Konserveringsanstalt viste begge plantefibre af hør.
- 6) 'Sømtype' betegner her den løsning, der er valgt i den enkelte søm til at fastholde to eller flere stofstykker til hinanden.
- 7) Ægkant betegner vævningens to langsgående sidekanter, hvor indslag/skud vender over de yderste trendråde.
- 8) Termen 'gennemstikssting' med overspring beskriver sytrådens forløb igennem stoffet i de pågældende sømme. Termen er konstrueret til denne skjorte-analyse.
- 9) H.Falk: Altwestnordische Kleiderkunde. Mit besonderer Berücksichtigung der Terminologie. I: Videnskabs selskabet's Skrifter II, Hist.-fil. Klasse no. 3, Kristiania 1919, p. 141-147.
- 10) N.Å.Nielsen: Dansk etymologisk ordbog. København 1982, p. 338: Skjorte.
- 11) K.Erslev: Testamenter fra Danmarks Middelalder. København 1901, 26,5; 97,1.

- 12) G.Hatt: Arktiske Skinddragter i Eurasien og Amerika. København 1914, p. 2, 5 & 58. K.Birket-Smith: Kulturens Veje. København 1948, p.267 f. H.Harald Hansen: Mongol Costumes. Nationalmuseets skrifter, etnografisk række III, København 1950.
- 13) H.Harald Hansen: op. cit. p. 104.
- 14) A.Geijer: Birka III. Die Textilfunde aus den Gräbern. Uppsala 1938.
- 15) J.J.A.Worsaae: Om Mammenfundet. I: Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie, København 1869, p. 203 f. M.Hald: Olddanske tekstiler. Nordiske Fortidsminder V, København 1950. E.Munksgaard: Oldtidsdragter. København 1974. E.Munksgaard: The Embroideries from Bjerringhøj, Mammen, I: Oslo Universitets oldsakssamlings skrifter. Ny række nr. 5, Oslo 1984, p. 159-171.
- 16) I.Hägg: Die Textilfunde aus dem Hafen von Haithabu. I: Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu 20. (K.Schietzel ed.) Neumünster 1984.
- 17) N.M.Saxtorph: Kalkmaleriers kildeværdi. I: Fortid og nutid, bd. 24/3, København 1970, p. 211-229.
- 18) B.Irgens Larsen: Kongesagaenes skildringer av middelaldersk klædedrakt. I: Det kgl. norske Videnskabers Selskabs Skrifter, nr. 4, Trondheim 1937. P.Meulengracht Sørensen: Saga og samfund. Kbhvn. 1977. opera cit.
- 19) D.K.Burnham: Cut My Cote. Toronto 1973. A-M.Franzén: En koptisk tunika. I: RIG årgang 44.3. Lund 1961, p. 96. V.Gervers: Medieval Garments in the Mediterranean World. I: Cloth and Clothing in Medieval Europe (N.B.Harte et al. ed.), London 1983, p. 279-315. D.Renner: Die koptischen Textilien in den vatikanischen Museen. I: Monumenti Musei e Gallerie Pontificie Pina coteca Vaticana, Bd. 2, Wiesbaden 1982. M-H.Rutschowskaya: Le vêtement de la période copte. I: Udstillingskatalog Musée Archéologique. Guiry-en Vexin 1986.
- 20) Diocletian's Edict On Maximum Prices, A.D. 301; cit. Gervers: op.cit. i note 19, p. 290-295.
- 21) D.K.Burnham, A-M.Franzén, V.Gervers: opera cit. i note 19.
- 22) Ovid 1.årh. f.Kr.; Servius 4.årh. e.Kr.; cit. efter V.Gervers: op. cit. i note 19, p. 300.
- 23) M.Hoffmann: Der ungenähte Rock in textilhistorischem Zusammenhang. I: Documenta Textilia, Festschrift für Sigrid Müller-Christensen. München 1981, p. 39. V.Gervers: op. cit. i note 19, p. 300.
- 24) V.Gervers: op. cit. i note 19, p. 302.
- 25) P.F.Fournier: Patron d'une robe de femme e d'un bas gallo-romains trouvés aux Martres-de-Veyre. I: Bulletin historique et scientifique de l'Auvergne 76. Clermont Ferrard 1956, p. 202 ff. A.Ferdière: Tissus et vêtements en Gaule. I: Tissu et vêtements. Udstillingskatalog Musée Archéologique. Guiry-en-Vexin 1986, p. 110-111. (Tunikaen er ganske vist fra en kvindegrov, men både mænd, kvinder og børn bar tunika).
- 26) M.Hald: Olddanske tekstiler. Nordiske fortidsminder V. København 1950, p. 348. E.Munksgaard: Oldtidsdragter. København 1974, p. 117.
- 27) P.F.Fournier, A.Ferdière, V.Gervers: opera cit. i noter 25, 25 og 19.
- 28) M.Hald: Ancient Textile Techniques in Egypt and Scandinavia. I: Acta archaeologica XVI. København 1945. V.Gervers: op. cit. i note 19, p. 313.
- 29) E.Munksgaard: op. cit. i note 26, p. 106 f. S.Rudenko: Frozen Tombs of Siberia. London 1970.
- 30) E.Nylén: Vendelryttaren, en länk mellan öst och väst forntid och medeltid. I: TOR XIX. 1980-82, p. 163-188.
- 31) Strabon, græsk geograf ca. 60 f.Kr.-20 e.Kr.: Geographica IV: 196.
- 32) C.Engelhardt: Thorsbjerg Mosefund. København 1863. M.Hald: op. cit., E.Munksgaard: op.cit.
- 33) J.Iljkær & J.Lønstrup: Interpretation of the Great Votive Deposits of Iron Age Weapons. Journal of Danish Archaeology 1, København 1982, p. 95 og 98 f.
- 34) Jerome: Epist. LXIV 11, cit. J.P.Wild: Clothing in the North-West Provinces of the Roman Empire. I: Bonner Jahrbücher Bd. 168, Köln.
- 35) H.Potraz: Das Moorgewand von Repsholt. Veröff. d. urgesch. Sammlungen des Landesmuseums Hannover 7. 1942. M.Hald: op. cit. p. 344 f. Hald daterer kjortlen væveteknisk til 2.-4. årh. E.Munksgaard: op. cit. 1974, p. 131. Munksgaard daterer kjortlen ud fra pollenanalyse til 1.-2. årh.
- 36) Einhard: Karl den Stores Levned, cit. efter J.Bjernerum: Kilder til vikingetidens historie, Kbhvn. 1972, p.18 f.
- 37) D.K.Burnham: Cut My Cote. Toronto 1973, p. 12 & 15. A-M.Nylén: Folklikt dräktskick i västre Vingåker och Österåker. Stockholm 1947, p. 40 ff.

- 38) H.Helbæk: Notes on the evolution and history of linum. I: Kuml 1959.
- 39) G.Hatt: Jernalderens Bopladser i Himmerland. Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie. København 1938, p. 221 f.
- 40) H.Helbæk: Botanical studies of the stomach contents of the Tollund man. I: Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie. København 1950. H.Helbæk: Grauballemandens sidste måltid. I: Kuml 1958.
- 41) E.Munksgaard: Det såkaldte kohorn fra Øksenbjerg, ompundet med hør. I: Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. København 1979, p. 5-10.
- 42) E.Østergaard: Vikingetidstekstiler i Sdr.Onsild. I: Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. København 1976, p. 87-95. E.Østergaard: Tekstiler. I: E.Roesdahl: Fyrkat. En jysk vikingeborg. København 1977, p. 137. I.Hägg: Die Textilfunde aus dem Hafen von Haithabu. I: Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu 20. (K.Schietzel ed.). Neumünster 1984. I.Hägg: Hedeby Siedlung 31, igangværende undersøgelse; personlig meddelelse. L.Bender Jørgensen: Forhistoriske tekstiler i Skandinavien. København 1986.
- 43) L.Bender Jørgensen: op. cit. i note 42, p. 164.
- 44) Se I.Hägg: Textilhistoria, statistik och källkritik. I: Tor XX. Uppsala 1985, p. 259-278. I.Hägg: Textilhistoria, statistik och källkritik. 2. I: Tor XXI. Uppsala 1986, p. 283-296. Se også L.Bender Jørgensen: Et svar på debatoplæg. I: Tor XXI. Uppsala 1986, p. 263-281.
- 45) H.A.Jensen: Seeds and other diaspores in medieval layers from Svendborg. I: The Archaeology of Svendborg no. 2 (M.Jansen ed.). Odense 1979. K-E.Behre: Untersuchungen des botanischen Materials der frühmittelalterlichen Siedlung Haithabu. I: Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu 2 (K.Schietzel ed.). Neumünster 1969. H.A.Jensen: Seeds and other diaspores in soil samples from Danish town and monastery excavations, dated 700-1536. I: Biologiske skrifter, Kgl. danske videnskaberne selskab. København 1986. G.Jørgensen: Medieval plant remains from the settlements in Møllegade 6. I: The Archaeology of Svendborg, Denmark no. 4 (H.M.Jansen ed.). Odense 1986.
- 46) H.A.Jensen: op. cit. i note 45, p. 89.
- 47) G.Jørgensen: op. cit. i note 45, p. 46-84.
- 48) K-E.Behre: op. cit. i note 45.
- 49) H.A.Jensen: op. cit. i note 45 (1986), p. 48 f., 50 f. & 80.
- 50) David Robertsson, NM 8.afd.: personlig meddelelse; pollenanalyse planlagt.
- 51) M.Hoffmann: The Warp-Weighted Loom. Oslo 1974, p. 321 ff.
- 52) K.Schietzel: Hölzerne Kleinfunde aus Haithabu (Ausgrabungen 1963-64). I: Ausgrabungen in Haithabu, Bericht 4 (K.Schietzel ed.). Neumünster 1970, p. 77-91.
- 53) J.Kaminska & A.Nahlik: I: Acta Archaeologica Universitatis Lodziensis 6. Łódź 1958.
- 54) A.Geijer & J.E.Andersbjörk: Two textile implements from the early middle ages. I: Folk-Liv III. Stockholm 1939, p. 232.
- 55) G.Grenander Nyberg: Trampvävstol i vikingatidens Hedeby. I: Rig årg. 60. Stockholm 1977, p. 47-48. A.Geijer: Ur textilkonstens historia. Lund 1980, p. 89 ff. I.Hägg: op. cit. i note 44 (1985), p. 276 fodnote 3. Høreksperter Jette Flemming, lærer v/ Aarhus Kunstakademi: personlig meddelelse. Tekstil-historisk forsøgsværksted, Lejre, har på min opfordring påbegyndt forsøg med finere hørvævning på opstadvæv. Et endeligt resultat vil foreligge senere i 1989.
- 56) I.Stoumann: De, der blev hjemme. Esbjerg 1978.
- 57) Konservator Jesper Trier, Konserveringsafdelingen, Moesgaard, som jeg takker for analysen.
- 58) E.Lorenzen: Textiler (Vævninger, net og snor). I: H.H. Andersen et al: Århus Sønder vold. Aarhus 1971, p. 229 ff.
- 59) Analyseret af forfatteren på Konserveringsafdelingen, Moesgaard 1988, venligt assisteret af konservator Anders Abildgaard.
- 60) H.H.Andersen, P.J.Grabb & H.J.Madsen: Århus Sønder vold. En byarkæologisk undersøgelse. København 1971, p. 59-61.
- 61) H.Krongaard Kristensen: personlig meddelelse.

SUMMARY

An 11th century linen shirt from Viborg

A preliminary report

Excavations in 1981 and 1984/85 by Viborg Stiftsmuseum have established that the town of Viborg, situated in the centre of Jutland, already existed in the Viking age, the dating being based upon dendrochronology and coins. The site, on the shore of Sønderø, was inhabited from about 1000 until about 1300, when it was submerged in connection with the building of a royal stronghold (Fig. 1). Parts of houses, well constructions and fences as well as other archaeological objects, all in a good state of preservation, proved that different artisans had been working and living here; also found was a big lump of textile material.

Analyses at Viborg Amtskonserværingsanstalt of the material, the different fragments (Fig. 2-3, 5) and the seams (Fig. 7-8) revealed that the find was the greater part of a male shirt made of Z/Z-spun, linen tabby (Fig. 6). Based on the interpretation a reconstruction was made (Fig. 4): a rather slim-fit poncho, without seams on top of the shoulders, the skirt being open on both sides; the neck lining is continued into two ribbons for tying; the upper part of the shirt has a band, which is radially stitched to the outer garment. It is presumed that the shirt had long sleeves.

The likely utilization of the cloth length (Fig. 10) and the relevant etymology of this piece of male garment are discussed.

Most of our knowledge concerning Viking male costume derives from written documents, depictions and surviving textile fragments from archaeological excavations. Men wore tunics reaching down to about the knees, long trousers and a cloak fastened with a buckle on the right shoulder.

The Viborg garment is the only profane shirt/tunic from the Viking period so far found in Scandinavia or in Europe as a whole. Tracing the history of this type of shirt necessitates seeking its roots among the surviving Mediterranean shirts/tunics, especially from the necropoles at Antinoë and other locations in northern Egypt (Fig. 12).

These tunics, the cut of which is Persian-inspired, can be followed throughout the Mediterranean countries in the latter half of the first millennium. The slim-fit poncho cut of the Viborg shirt fits into this line of development, and scattered finds in Europe show that this cut continued to be used after the Renaissance.

The cultivation and use of linen, *Linum usitatissimum*, in Denmark during the Viking and early medieval ages are discussed. Archaeological finds of tiny linen fragments and of pollen and seed/macrofossils are only sparse, perhaps due to generally bad preservation conditions for vegetable fibers and seeds. Certain finds indicate that linen was cultivated mainly for its valuable oils.

The likely place of manufacture of the shirt is discussed. According to experts, linen material woven to medium quality requires a horizontal loom (Fig. 14), which was known in Europe at the time and archaeologically documented from the 10th century in Poland and at Haithabu. The Sønderø-finds in general attest to professional artisans and some to cultural contacts with West and Central Europe; it is thus likely that the horizontal loom was known in Viborg and that the shirt was made there, possibly from flax grown elsewhere.

Mytte Fentz

Moesgård

Tegning: P. Nørbo, Jørgen Kragelund

Foto: Ove Madsen

Oversættelse: Peter Crabb

